

**КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Між Бугом і Дніпром

**Науково-краєзнавчий вісник
Центральної України**

Випуск V

**Присвячений
25-річчю Незалежності України**

**Кропивницький
Центрально-Українське видавництво
2016**

Музейна експозиція в Кіровоградській льотній академії як об'єкт краєзнавчо-освітньої діяльності

У статті аналізуються шляхи та засоби актуалізації краєзнавчої діяльності у вищих навчальних закладах на прикладі різноманітних видів і форм організації роботи краєзнавчих музейних кімнат, Студії історичної реконструкції, що діють в Кіровоградській льотній академії Національного авіаційного університету.

Ключові слова: *краєзнавство, експозиція, музейна кімната, Студія історичної реконструкції, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету.*

The article analyzes the ways and means of updating the regional studies in higher educational institutions on the example of various types and forms of organization of the regional history museum hall, studios historical reconstruction of operating in the Kirovograd Flight Academy of National Aviation University.

Key words: *regional history and ethnography, the exhibition, the museum hall, a studio of historical reconstruction, Kirovograd Flight Academy of National Aviation University.*

В статье анализируются пути и способы актуализации краеведческой деятельности в высших учебных заведениях на примере разнообразных видов и форм организации работы краеведческих музейных комнат, Студии исторической реконструкции, действующих в Кировоградской летной академии Национального авиационного университета.

Ключевые слова: *краеведение, экспозиция, музейная комната, Студия исторической реконструкции, Кировоградская летная академия Национального авиационного университета.*

Одним із пріоритетних завдань освіти сучасної України є виховання громадянина-патріота, готового самовіддано розбудовувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, дбати про її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і згоді в суспільстві. Особливого значення в наші дні набуває питання оптимізації героїко-патріотичної роботи серед студентської молоді.

Досвід свідчить, що формуванню цілісної історичної свідомості сприяє поєднання вивчення історії та культури України з історією рідного краю. Саме такий підхід дає можливість відповісти на запитання: Хто ми? Чий ми діти? Яких батьків?

На допомогу приходить краєзнавство, що є тим підмурівком, на якому будується історична наука. Що міцнішим він буде, то вагомішою у суспільному житті стане історія.

Краєзнавство – це один із найважливіших і наймогутніших чинників навчання, виховання й розвитку особистості, очищення суспільства.

Метою організації краєзнавчої роботи в Кіровоградській льотній академії НАУ (далі – Академія) є виховання шанобливого ставлення до історії малої Батьківщини, бажання досліджувати її, берегти пам'ять про неї.

В Академії понад шість років діє музейна експозиція краєзнавства [1].

2010 року було відкрито світлицю декоративно-ужиткового мистецтва нашого краю. Експозиція орієнтована на популяризацію художніх традицій Кіровоградщини. Побудова її визначалася подвійною функцією кабінету як навчальної аудиторії та музейної експозиції. У структурі музейної кімнати виокремлено два модулі.

Модуль 1 – колекція творів декоративно-ужиткового мистецтва. В ній представлені гончарство, дереворізьблення, соломоплетіння, витинання, тістопластика, вишивка, килимарство, писанкарство, художній розпис, клаптикове шитво, батик тощо.

Модуль 2 – історія символіки Кіровоградщини в творчості народних митців-краян. Навчально-інформаційні стенди становлять частину зовнішнього облаштування експозиції.

Упродовж 2011 – 2015 рр. створено ще кілька музейних об'єктів: «Національна культура: від витоків до сьогодення» [2], «Великий син великого народу. Єлисаветградський край на життєвому шляху Кобзаря» [3], «Друга світова війна в історичній долі нашого краю», «Авіатори Кіровоградщини – герої Другої світової війни» [4], «Ближче до Норвегії, разом з Норвегією: КЛА НАУ – Університет Нурланда» [5, 6].

14 жовтня 2015 р. відбулося відкриття музейної кімнати «Україна більше за життя».

Площа експозиції умовно розділена на оглядові зони:

- козацтво на теренах нашого краю;
- загиблі воїни-земляки – учасники антитерористичної операції.

Ця частина виставки складається з п'яти історій життя Героїв, полеглих за святу справу в ім'я України.

Йдеться про синів української нації – Бузуляка Анатолія Віталійовича, Бульдовича Сергія Івановича, Котового Сергія Феліксовича, Сніцара

Павла Леонідовича, Тельнова Євгенія Львовича. Сторінки біографії кожного з них були пов'язані з нашим навчальним закладом [7].

В музейній кімнаті експонуються стенди з портретами та біографічними довідками загиблих воїнів-земляків, артефакти з місця бойових дій, особисті речі бійців, їхні однострої, частини обмундирування, різноманітні світлини, посвідчення, грамоти, нагороди тощо.

Створити колекцію військового спорядження, документів та фото-матеріалів вдалося завдяки родичам загиблих бійців, які передали особисті речі Героїв, аби увічнити пам'ять про них і їхні подвиги. Тому до цих експонатів особлива повага, вони омиті сльозами і пройняті болем.

У наших планах – створення окремої експозиції по кожному полеглому в АТО земляку. Для цього наразі налагоджуються зв'язки з сім'ями Героїв.

Проводиться конкурс серед курсантів на створення сайту «Загиблі воїни-земляки – учасники антитерористичної операції».

Експозиція постійно оновлюється, змінюється. Вона використовується як простір для дискусій, різноманітних заходів, що мають на меті допомогти в загоєнні суспільних суперечностей, в побудові порозуміння та в спільному творенні нової України.

Сподіваємося, що експозиція стане дійовим засобом того, щоб відвідувачі усвідомили трагедію війни і не забували про неї, щоб їхні серця билися в ритмі серця стражденної української землі.

В Академії питанню героїзації осіб, які віддали життя за нашу державу та вшануванню їхньої пам'яті приділяється особлива увага. На прикладі їхніх героїчних вчинків ми виховуємо відважних, гордих, сміливих, вільних і щасливих громадян незалежної країни, заради квітучого майбутнього якої тисячі патріотів віддали своє життя.

В оформленні музейних кімнат використані інтерактивні творчі методи «експозиційного мислення», що зосереджені на відвідувачах і принципі їх залучення, етапах процесу творення виставок, сегментації аудиторій та ін.

Більша частина експонатів перебуває поза скляною вітриною, доступна відвідувачам.

Технічне оснащення дозволяє проводити віртуальні відео-конференції. Ми створюємо відеотеку та колекцію тематичних мультимедійних презентацій з історії та культури нашого регіону, які за допомогою телевізора, проектора та екрана відвідувачі можуть переглянути. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу екскурсії, оскільки використовуються динамічні засоби – рух і звук.

Краєзнавча експозиція пропонує широкий спектр послуг, орієнтованих на відвідувачів. Це й музейні уроки-екскурсії, майстер-класи (виготовлення ляльки-мотанки, вишивки, витинанки тощо). Корисною є стратегія виконання школярами домашнього завдання в музеї.

Щороку проводиться конкурс екскурсоводів, до якого курсанти ретельно готуються. Щоб підготовка здійснювалась цілеспрямовано, методично правильно, сприяла розвитку всіх головних компетентностей курсантів, автором статті розроблені методичні рекомендації, у яких вказано перелік вимог до підготовки та виступу кожного курсанта, оформлення підсумкової роботи, використання наочної інформації, що експонується на стендах.

Екскурсії по музейному комплексу проводять курсанти – переможці конкурсу екскурсоводів.

Застосовуються різні методики проведення екскурсії: 1) екскурсовод-курсант – це вчитель аудиторії; 2) якщо серед екскурсантів присутні особи, які є спеціалістами з тих чи інших питань, у такому разі екскурсовод ставить запитання, а екскурсант дає професійну відповідь. Отже, слухачка аудиторія розуміє, що для екскурсовода їхня думка є цінною.

Курсанти вчать створювати експозиції з думкою про відвідувача. Так, в експозиційній залі є декілька незаповнених стендів. Екскурсовод (курсант) задає відвідувачам домашнє завдання: в експозиції не вистачає, наприклад, глечика. Екскурсанти (курсанти), прийшовши додому, фотографують свій глечик і наступного разу приносять фото (варіант – сам предмет). Таким чином, відвідувачі стають безпосередніми учасниками створення експозиції, а виставка постійно поновлюється.

Під час створення експозиції враховувалося питання цільової аудиторії музею. У кожній категорії (учнівські класи, студентські групи та ін.) є свої потреби. Наприклад, студенти та школярі прагнуть дізнатися нової інформації, відмінної від тієї, що вони отримують на занятті.

Після завершення екскурсії гостям пропонується заповнити анкети: «Що спонукає Вас відвідувати музей?»

Серед основних мотивів найчастіше називають: духовність; унікальність виставки; позитивні емоції від перегляду; дозвілля, задоволення; соціалізація.

Складовими успіху роботи музейних кімнат історичного краєзнавства можна вважати:

- активну участь курсантського колективу в оформленні, упорядкуванні та функціонуванні експозиції;
- підтримку з боку адміністрації Академії;

– співпрацю з громадськими організаціями.

Прийнято вважати, що музей у навчальному закладі відвідують ви-
нятково студенти чи учні середніх шкіл. Двері будинку муз в Академії
відкриті й батькам, й студентству з інших навчальних закладів та всім
охочим.

Музейні кімнати історичного краєзнавства є складовою навчаль-
но-методичного комплексу з вивчення історії України та історії
української культури, а також національно-патріотичного виховання,
краєзнавчої науково-дослідної та пошукової роботи, що здійснюється
курсантським колективом під керівництвом викладача.

У створенні музейного комплексу брали участь курсанти – члени во-
лонтерської Студії історичної реконструкції, національного ландшафтно-
го дизайну і туризму, що діє в Академії з 2014 року.

За своїм змістом робота Студії поділяється на дві основні групи:

- 1) та, що цілком ґрунтується на краєзнавчому матеріалі;
- 2) загальноісторична з використанням місцевого матеріалу.

Перша дає можливість курсантам здобути систематичні знання з
історії краю, в другій краєзнавчий матеріал включається тільки на основі
логічних зв'язків.

Дослідницька спрямованість у роботі Студії є необхідною умовою її
успішної діяльності. Тому особлива увага приділяється самостійному
опрацюванню курсантами матеріалів з історії краю. Заняття вимагають
диференційованого підходу до курсантів, врахування їхніх інтересів, на-
вичок і можливостей.

Організація діяльності Студії здійснюється за кількома напрямками:

- поповнення колекції творів декоративно-ужиткового мистецтва з
різних куточків нашої області;
- встановлення імен та дослідження біографій наших краян –
військових льотчиків Героїв Радянського Союзу [8];
- збирання інформації про загиблих воїнів-земляків – учасників
АТО.

Участь у роботі Студії активізує курсантів, створює можливість
індивідуального сприйняття музейної інформації, виховує шанобливе
ставлення до історії, культури минулого і сучасного, навчає толерант-
ності, формує навички самостійної системно-аналітичної діяльності з
різними джерелами інформації, науково-дослідницькі здібності, вміння
писати та захищати творчі роботи з краєзнавчої тематики.

Розроблено заходи у формі науково-пізнавального семінару з практичними елементами, що має три варіативні частини, які курсанти обирають на власний смак.

До першої частини входять краєзнавчі екскурсії у різні куточки нашої області.

Друга частина пропонує знайомство з фольклорними діями, обрядами та участь у їх постановці.

Третя частина являє собою творчу форму: створення оригінальних виробів власними руками під час майстер-класів, що проводять знані майстри Кіровоградщини: витинанки, ляльки-мотанки, гончарство (дрібна пластика), соломоплетіння, писанкарство, площинна килимова лялька тощо.

Поглиблене вивчення курсантами краєзнавчих об'єктів передбачає використання різноманітних форм і методів діяльності:

- лабораторні роботи з документами, архівними матеріалами, експонатами;

- зустрічі з учасниками АТО, родинами загиблих Героїв, народними умільцями краю;

- тематичні походи та експедиції;

- краєзнавчі конференції, круглі столи;

- конкурси, фестивалі, пересувні виставки;

- етнографічні заходи «Знавці історії рідного краю»;

- заходи до знаменних дат у житті країни та Кіровоградщини;

- літературні вітальні й художні вернісажі;

- етнографічні вечори, театралізовані заходи;

- конкурси світлин і газет, плакатів і малюнків;

- бесіди та дискусії, історичні заходи, які є реконструкціями певних історичних періодів.

Учасники Студії знайомляться з музичними інструментами козаків, особливостями козацьких пісень, їхньою тематикою. Під час реконструкції «святкових українських вечорниць» студійці мають можливість дізнатися, як українська молодь проводила своє дозвілля в XIX ст., які страви традиційно були присутні на столі під час святкових вечорниць, у яких забавах молодь брала участь. Так, цій темі було присвячено одне з засідань Студії – «Походження свят у світлі історичних джерел».

Саме завдяки пізнанню курсантами свого родоводу, усвідомленню ними свого коріння, у них пробуджується почуття національної гідності та честі. Ця робота ведеться планомірно і цілеспрямовано: на заняттях історії України, історії української культури, під час позааудиторної ро-

боти. Лише в такій єдності різних форм і методів можна досягнути історію, зрозуміти її суть, всю глибину, значущість.

На засіданнях Студії курсанти вчаться діловому спілкуванню – умінню правильно вести бесіди, дискутувати, доводити свої думки тощо.

Серед методів і форм патріотичного виховання курсантів пріоритетна роль належить активним методам, що спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості курсантської спільноти.

Прикладом є проведення конференцій та круглих столів: «Що означає бути патріотом України», «Чи потрібен я державі таким, яким я є сьогодні?», «Я – українець. Чи престижно це?», «Захист Вітчизни, шанування її державних символів – обов'язок громадянина України», «Земляки – національні герої, їх роль у боротьбі за волю України».

Особлива увага приділяється курсантам, які обрали складний і відповідальний напрям краєзнавчої діяльності – пошуково-дослідний. Він вимагає не тільки певної системи знань, а й навичок, практичних умінь працювати з першоджерелами, архівними документами.

Робота починається з вибору теми, яка є найбільш цікавою або найменш вивченою і потребує доопрацювання й узагальнення. Потім визначаються цілі і завдання написання роботи, очікувані результати. Наступний етап – підготовка плану вивчення певної теми.

Завершальний етап роботи – це власне, те, заради чого досліджувалося питання – поглиблене вивчення наукової краєзнавчої літератури, участь у відповідних краєзнавчих експедиціях, написання та захист реферативної статті, тез та апробація досліджень на науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах тощо. В результаті курсанти здобувають глибокі знання з теми, яка їх цікавить, набувають навички проведення наукового дослідження, мають змогу поділитися цими знаннями з іншими.

Серед напрямків науково-дослідної роботи курсантів – історія авіації на Кіровоградщині. Щорічно курсанти виступають на пленарних засіданнях Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та курсантів, що проводиться на базі Академії. Доповіді присвячуються визначним діячам авіації та космонавтики в історії нашого краю.

Науково-пошукова діяльність має чітко визначений системний характер: кожна наступна робота має зв'язок із попередньою, продовжує розпочатий пошук, піднімаючи його на вищий щабель. Наприклад, одна з перших наукових робіт курсантів, підготовлена на конкурс-захист, була присвячена історичним пам'ятникам, пов'язаним із заснуванням та роз-

будовою нашого краю, друга – пам'ятникам часів Другої світової війни на території області. Така послідовність роботи надає можливість постійно поповнювати експозиції, повніше використовувати матеріали пошукової діяльності активу Студії, підтримувати сталий інтерес до минулого рідного краю, забезпечує успіх наукової роботи курсантів, адже ситуація успіху є необхідною умовою творчої праці, коли курсант отримує не лише задоволення від творчого пошуку, а й визнання значущості своєї діяльності.

Етнографічна робота здійснюється послідовно. Так, спочатку курсанти досліджували значення українських оберегів, потім – особливості оберегів Кіровоградського регіону, художні особливості та традиції вишиванок, пов'язаних із ними весільних традицій, великодніх свят.

Організація пошуково-дослідної роботи студійців в атмосфері спільного захоплення допомагає об'єднати навчання та виховання, стимулює пізнавальні потреби й творчість, сприяє формуванню особистісних якостей та системи цінностей курсантів. Вони легко дають відповіді на класичні питання педагогіки: «Що я роблю?», «Яким чином?»; «Навіщо мені це потрібно?», «Що я відчуваю під час дослідження?». Фактично це і є емоційно-ціннісна складова ключових компетентностей особистості.

Важливу роль у науково-пошуковій роботі курсантів відіграє джерельна база та література. Гордістю музейного комплексу є велика бібліотека навчальної, методичної, історичної та мистецтвознавчої літератури. Зібрано понад 300 книжок, серед яких наукові праці, мемуари, художня література, збірки віршів поетів-краян, періодичні видання з історії рідного краю.

Працюючи з різними джерелами знань, курсанти закріплюють інформаційну, логічну, аксіологічну компетентності, повагу й довіру до друкованого слова. Підбірка літератури допомагає ознайомитись із видатними людьми, які творили історію нашого краю, і є цінним джерелом для пошукової та наукової роботи курсантів, для підготовки як до занять з краєзнавства, так і позааудиторної та виховної роботи. Особливо цінують курсанти книжки та видання, подаровані авторами, із якими організовуються зустрічі, творчі вечори, літературні читання та конференції. Бібліотека постійно поповнюється. Видавництво Академії друкує матеріали про діяльність музейного комплексу краєзнавства [9, 10, 11].

Яскравою і неповторною сторінкою життя Студії є виїзні засідання. Досліджувати краєзнавчу проблематику учасникам Студії допомагають спільні поїздки по козацьких місцях області.

Екскурсії є наймасовішою формою краєзнавчої роботи, тому що допомагають створити правильне відображення минулого, безпосередньо пов'язати знання про нього з конкретними історичними речами, пам'ятками. Інтерес курсантів до вивчення теми під час екскурсій є особливо значним.

Після екскурсії студійці складають звіти про те, що дізнались нового, що можуть доповнити до пізнаного з інших джерел. Так формується не лише джерельна база експозиції, а й дослідницькі здібності кожного курсанта. Узагальнення цієї роботи відбувається у формі проєктів.

Курсантам, які об'єктом краєзнавчої роботи обрали історію села Високі Байраки, було запропоновано взяти участь в реалізації Проєкту створення музейно-туристичного комплексу під відкритим небом «Земля козака Мамає». З цією метою розроблена пам'ятка послідовності вивчення об'єкта [12].

Для успішної реалізації Проєкту налагоджена співпраця з науковими установами, громадським об'єднанням «Духовний центр Кіровоградщини», комунальним закладом «Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді», Високобайрацькою та Великосеверинівською сільськими радами, громадською організацією «Високі Байраки козацькі», Високобайрацьким НВК «ЗШ І – ІІІ ст. – ДНЗ», приватними підприємцями.

Серед форм впровадження Проєкту слід відзначити: квести юних екскурсоводів-музеезнавців, вікторини, конкурси-захисти дослідницьких рефератів, виставки курсантської творчості, краєзнавчо-мистецькі акції, тематичні флешмоби, прокладання екскурсійного маршруту «стежками козака Мамає».

У квітні 2015 року відбулися Всеукраїнські змагання зі спортивних походів серед учнівської та студентської молоді. Цей захід став черговим кроком з розбудови туристичного об'єкта «Земля козака Мамає». Юнаки та дівчата, серед яких були курсанти Академії, долали маршрут по місцях Кіровоградського району, пов'язаних з ім'ям славетного козака Мамає: с.Підгайці Великосеверинківської сільради (колишня назва – с.Мамайка) – долина річки Мамайка – с. Високі Байраки (колишня назва – с. Мала Мамайка) – с. Андросове.

У селі Високі Байраки відбулося урочисте закладання алеї, присвяченої козакові Мамаю та створенню відповідної козацької зони відпочинку.

Діяльність Студії висвітлюється на сайті Академії, де створений окремий розділ «Музейний комплекс» [13].

Для інтерактивного спілкування в соціальній мережі «Фейсбук» створюється група «Студія краєзнавства в КЛА НАУ».

Студія історичної реконструкції, національного ландшафтного дизайну і туризму надає сприятливі умови щодо самореалізації та гармонійного розвитку своїх учасників, її діяльність спрямована на гуманізацію та демократизацію курсантської спільноти.

Важливим аспектом у проведенні краєзнавчої роботи в Академії є викладання спецкурсу з історичного краєзнавства [14]. Заняття посідають проміжне місце між курсом історії України та різноманітними видами і формами позааудиторної роботи.

Навчання сплановане таким чином, щоб поєднати традиційні заняття з інноваційними технологіями. Зрозуміло, що форми, методи і прийоми занять обираються з урахуванням пізнавальних можливостей курсантів, а також інших індивідуальних нахилів та вподобань. Спецкурс з історичного краєзнавства дає можливість широко впроваджувати диференційоване навчання, особистісно орієнтований підхід [15].

Отже, виховання особистості в Академії спрямоване передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. Адже стабільність і могутність держави багато в чому залежить від патріотизму її громадян.

Інтегрування України у загальноєвропейську спільноту, її реальне існування як незалежної держави буде залежати від свідомого вибору молодого покоління, сьогоденішніх курсантів, студентства, від їхнього патріотизму, національної і громадянської самосвідомості, духовної зрілості.

Джерела та література:

1. Романько І.І. Щоб Україна вся біля серця була: Музей краєзнавства в Кіровоградській льотній академії НАУ / І.Романько // Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України / Випуск IV. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2015. – С. 349-351.
2. Романько І.І. Історія рідного краю. Альбом / І.Романько. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – 178 с.
3. Романько І.І. Великий син великого народу / І.Романько. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2014. – 17 с.
4. Романько І.І. Визначні авіатори Кіровоградщини – Герої Другої світової війни. Альбом-довідник / І.Романько. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2014. – 50 с.
5. Романько І.І. Ближче до Норвегії, разом з Норвегією. Клуб українсько-норвезького партнерства. Методичні матеріали з історії України / І.Романько. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – 21 с.

6. Романько І.І. Україна – Норвегія: від спільного минулого у спільне майбуття. Навчальний посібник / І.Романько. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – 336 с.
7. Романько І.І. Україна більше за життя: загиблі воїни-земляки – учасники антитерористичної операції (на матеріалах музейної експозиції КЛА НАУ) / І.Романько. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – 128 с.
8. Романько І.І. Двічі Герой Радянського Союзу Т.Я. Бегельдінов (видатний військовий льотчик, учасник визволення Кіровоградщини) / І.Романько // Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України / Випуск II. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2014. – С. 169-176.
9. Романько І.І. Декоративно-ужиткове мистецтво Кіровоградщини / І.Романько. – Кіровоград: ДЛАУ, 2010. – 43 с.
10. Романько І.І. Кабінет історичного краєзнавства. / І.Романько. – Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 48 с.
11. Романько І.І. Декоративно-ужиткове мистецтво. На матеріалах музейної експозиції краєзнавства в Кіровоградській льотній академії НАУ. Навчальний посібник / І.Романько. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – 184 с.
12. Романько І.І. Козак Мамай: історична дійсність чи легенда? / І.Романько. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – 24 с.
13. Офіційний веб-сайт Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету. – Режим доступу: <http://www.glau.kr.ua/index.php/ru/>
14. Романько І.І. Історія рідного краю. На матеріалах музейної експозиції краєзнавства в Кіровоградській льотній академії НАУ. Довідник / І.Романько. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – 228 с.
15. Романько І.І. Використання краєзнавчих матеріалів у процесі викладання історії України в КЛА НАУ. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Управління високошвидкісними руховими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем» 26-27 листопада 2015 року / І.Романько. – Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – С. 248-250.

Відомості про автора: ***Романько Ірина Іванівна***, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету, м.Кропивницький.